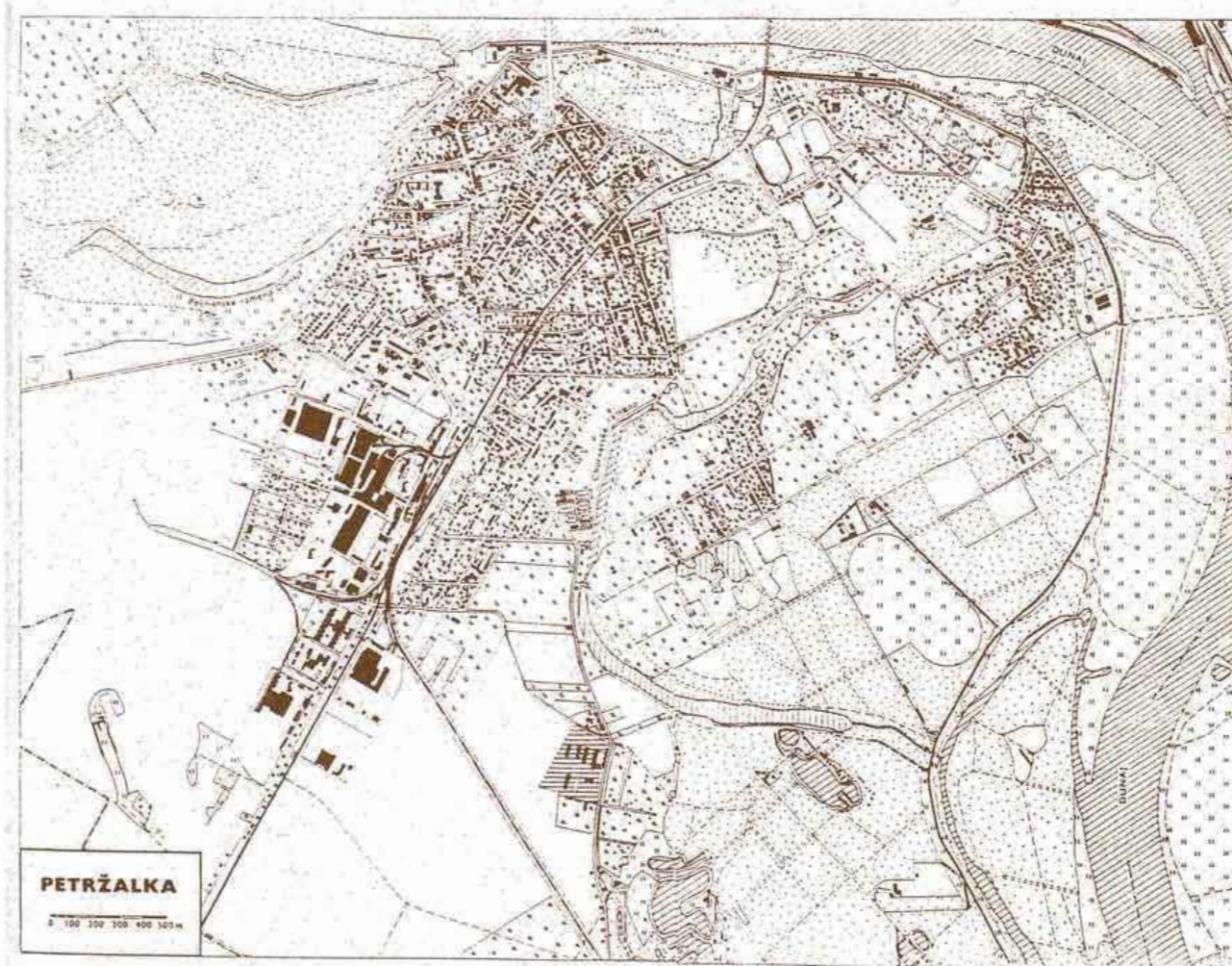

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

- Z obsahu:
- V. FEGLOVÁ: Priestor ako antropologický fenomén.
 - L. FALTANOVÁ: Profesná dráha živnostníkov a znárodňovacie procesy.
 - I. BOGOCZOVÁ: K typologii pohádkových názvů.
 - A. KADLECOVÁ: The Ethnic Pluralism of a Small Farming Town in the First Half of the 20th Century and Today.
 - D. ŠIMKO – J. MLÁDEK: Petržalka – životné prostredie a jeho humanizácia.

Na obálke:

1.strana: Pôvodná sídelná štruktúra Petržalky.

4. strana: Nová urbánna štruktúra najväčšieho bratislavského sídliska Petržalky – Dvory, Háje, Lúky. K článku D.Šimka – J.Mládeka: Petržalka – životné prostredie a jeho humanizácia.

Toto číslo sponzoruje folklórny súbor Lúčnica.

Lúčnica
SR
ŠTÚROVA 6
812 02 BRATISLAVA
TEL. 0042/.7/362432,
0042/.7/362728, FAX: 0042/.7/363341

HLAVNÝ REDAKTOR

Milan Leščák

VÝKONNÉ REDAKTORKY

Lubica Chorváthová

Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA

Stanislav Brouček, Lubica Droppová, Božena Filová, Emília Horváthová, Václav Hrníčko, Josef Jančár, Milan Kiripolský, Soňa Kovačevičová, Eva Krekovičová, Martin Mešša, Ján Mjartan, Ján Podolák, Zora Rusnáková, Peter Salner, Miroslav Válka

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

ŠTÚDIE

- Feglová, Viera: Priestor ako antropologický fenomén** 131
- Faltánová, Lubica: Profesná dráha živnostníkov a znárodňovacie procesy** 139
- Bogoczová, Irena: K typologii pohádkových názvů** 161
- Kadlecová, Andrea: The Ethnic Pluralism of a Small Farming Town in the First Half of the 20th Century and Today** 171

DISKUSIA

- Rozhovor s Hon. Prof. Dr. Klausom Beitzlom (Milan Leščák) 194

MATERIÁL Y

- Šimko, Dušan – Mládek, Jozef: Petržalka – životné prostredie a jeho humanizácia** 201
- Apáthyová-Rusnáková, Zora: Zbory svedkov Jehovových v dedinskom spoločenstve (z výskumnej správy)** 216

ROZHLADY

- Vonička Dušanovi Holému k šesťdesiatke (Svetožár Švehlák)** 221
- Rómska problematika v prácach prof. C. Nečasa (Arne B. Mann)** 222
- Etnofilm Čadca '92 očami etnológa (Milan Leščák)** 224
- Dve konferencie k XI. Medzinárodnému zjazdu slavistov v Bratislave (Zuzana Profantová)** 226
- Konferencia „Národné symboly – slovanské symboly“ (Eva Krekovičová)** 228
- Sympózium o Slovákoch v Maďarsku (Magdaléna Paríková)** 229
- Semináre Etnoarcheologickej sekcie pri SAS a SNS (Lubica Chorváthová)** 230
- Činnosť Národopisného odboru Matice slovenskej obnovená (Mojmír Benža)** 231

- Študentská vedecká konferencia na Katedre etnológie FFUK v Bratislave (Magdaléna Paríková)** 232

RECENZIE – ANOTÁCIE

- L. Röhrich – S. Wienker-Piepho: Storytelling in Contemporary Societies (Hana Hlôšková)** 233
- P. Ďurčo – J. Mlacek – Z. Profantová – J. Skladaná: Bibliografia slovenskej idiomatiky, frazeológie a paremiológie (Hana Hlôšková)** 237
- I. Udvari: Ruszinok a XVIII században (Michal Kalavský)** 238
- J. Cíger – J. Pogády: Duševné zdravie v tisícročí Slovenska (Juraj Zajonc)** 241
- E. Ohnuki-Tierney (Ed.): Culture through time (Gabriela Kiliánová)** 242
- P. Sýkora: Boj s drakom (Peter Salner)** 243
- Bayerische Jahrbuch für Volkskunde 1992 (Katarína Zajicová)** 244
- G. Makarovič: Votivi (Katarína Zajicová)** 245
- D. Forstner OSB: Świat symboliki chrześcijańskiej (Zora Vánovičová)** 246
- Ročenka. Spolok Slovákov z Bulharska (Zora Vánovičová)** 247
- Kysuce a Terchovská dolina (Miloš Šípka)** 248
- Černí bohové Ameriky (Lucia Moravická)** 250
- Anotácie** 251

CONTENT

STUDIES

- Feglová, Viera: Space as an anthropological Phenomenon** 131
- Faltánová Lubica: Professional Career of Tradespeople and the Nationalization Process** 139

Bogoczová Irena: Towards the Typology of Fairytale Titles	161
Kadlecová Andrea: The Ethnic Pluralism of a Small Farming Town in the First Half of the 20 th Century and Today	171

DISCUSSION

An Interview with Hon. Prof. Dr. Klaus Beitl (Milan Leščák)	194
---	-----

MATERIALS

Šimko Dušan – Mládek Jozef: Petržalka – Living Environment and its Humanization	201
Apáthyová-Rusnáková Zora: Congregations of Jehovah's Witnesses in Village Communities (from a research report)	216

HORIZONS

A Nosegay to Dušan Holý on Occasion of his Sixtieth Anniversary (Svetozár Švehlák)	221
Romany Issues in the Works by Prof. C. Nečas (Arne B. Mann)	222
Etnofilm Čadca Seen by an Ethnographer (Milan Leščák)	224
Two Conferences by Occasion of XI th International Congress of Slavists in Bratislava (Zuzana Profantová)	226
Conference „National Symbols – Pan-Slavic Symbols” (Eva Krekovičová) ..	228
Symposium on Slovaks in Hungary (Magdaléna Paríková)	229
A Series of Seminars Organized by Ethnoarchaeological Section of SAS and SNS (Lubica Chorváthová)	230
Revival of Ethnographic Department of Matica Slovenská (Mojmír Benža)	231
The Student Research Conference Organised by Department of Ethnology at Comenius University in Bratislava (Magdaléna Paríková)	232

BOOK REVIEWS – ANNOTATIONS

INHALT

STUDIEN

Feglová, Viera: Raum als anthropologisches Phänomen	131
---	-----

Faltánová Lubica: Professionelle Laufbahn der Gewerbetreibender und die Nationalisierungsprozesse	139
---	-----

Bogoczová Irena: Zur Typologie der Märchenbenennungen	161
---	-----

Kadlecová Andrea: The Ethnic Pluralism of a Small Farming Town in the First Half of the 20 th Century and Today	171
--	-----

DISKUSSION

Ein Gespräch mit Hon. Prof. Dr. Klaus Beitl (Milan Leščák)	194
--	-----

MATERIALIEN

Šimko Dušan – Mládek Jozef: Petržalka (Engerau) – Umweltbedingungen und ihre Humanisation	201
Apáthyová-Rusnáková Zora: Zeugen der Jehovahgemeinden in den Dorfgemeinschaften (aus dem Forschungsriport)	216

RUNDSCHAU

Eine Bukrete zum sechzigsten Geburtstag von Dušan Holý (Svetozár Švehlák) .	221
Problematik der Romas in den Arbeiten von Prof. C. Nečas (Arne B. Mann)	222
Etnofilm Čadca '92 aus der Sicht des Ethnographen (Milan Leščák)	224
Zwei Konferenzen zum XI. Internationalen Kongress der Slawisten in Bratislava (Zuzana Profantová)	226
Konferenz „Nationale Symbole – slawische Symbole” (Eva Krekovičová)	228
Symposium über die Slowaken in Ungarn (Magdaléna Paríková)	229
Seminare der Ethnoarcheologischen Sektion bei der Slowakischen Archeologischen Gesellschaft und der Slowakischen volkskundlichen Gesellschaft (Lubica Chorváthová)	230
Das Wiedererleben der Tätigkeit der Volkskundeabteilung von Matica Slovenská (Mojmír Benža)	231
Die wissenschaftliche Studentenkonzferenz am Lehrstuhl der Ethnologie an der Philosophischen Fakultät der Universität Komenský in Bratislava (Magdaléna Paríková)	232

BÜCHERBESPRECHUNGEN – ANOTATIONEN

PRIESTOR AKO ANTROPOLOGICKÝ FENOMÉN

VIERA FEGLOVÁ

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Problém vnímania, pomenúvania priestoru a orientácie v ňom patrí k základným kultúrnym fenoménom v každom ľudskom spoločenstve. Kultúrna antropológia mu venuje veľkú pozornosť a vystupuje do popredia najmä v komparatívnych prácach alebo v štúdiách zaoberajúcich sa spôsobom života prírodných národov.

Téma grantového projektu „Interakcia človeka a prírodného prostredia z etnografického hľadiska“ spadá do záujmovej oblasti, ktorej sa vo vede hovorí „environmentálna etnológia“ alebo „kultúrna ekológia“¹

1.0. Problém priestoru ako prírodnej, sociálnej a kultúrnej dimenzie sa v slovenskej etnografii riešil len okrajovo, v rámci agrárnej etnografie, sociálnych vzťahov a obradov.² Tento príspevok chápem ako úvod do problematiky, ktorá si vyžiada ďalšie presnejšie definovanie. Môj záujem podnietila náhoda, ktorá sa udiala v rámci hľadania styčných bodov vzťahu krajiny a sídla v tom najširšom zmysle.

Výskum som realizovala v osade U Parobkov patriacej k obci Michalková, v osade Podholienec patriacej k obci Dobrá Niva a Nižná Kráľová patriacej pod obec Kráľová.³ V rámci výskumu som sa rozhodla overiť vzdialenosti a časovú dimenziu medzi jednotlivými osadami týchto troch obcí. Podujala som sa pešo prejsť cez horu a pasienky z Kráľovej do Dobrej Nivy, kam cirkevne patria všetky osady dodnes. Najprv som si nechala vysvetliť cestu od 65 ročnej informátorky, dnes bývajúcej v Dobrej Nive, ale do roku 1981 žijúcej v Nižnej Kráľovej, kam dodnes chodí pravidelne obrábať svoje polia. Zablúdila som. Po hodine chôdze v neupravenom teréne som sa vrátila. Druhýkrát, v krásne letné popoludnie, som sa rozhodla prejsť túto trasu v opačnom smere, t.j. z Dobrej Nivy do Kráľovej. Radcom mi bol dvanásťročný vnuk informátorky. Moja cesta bola úspešná a pohybovala som sa v teréne ako v známom prostredí. Čo to spôsobilo?

Žena mi stroho asi desiatimi vetami jednoducho určila smer („najprv rovno a potom sa dáte doľava a už Dobronivu uvidíte“) a použila viacero názvov označujúcich majiteľa pozemku alebo miesto istej pracovnej činnosti v minulosti („prejdete cez Balkovej lúku popri Mitinových perisko..“).

Chlapec mi opísal cestu iným spôsobom. Ako skúsený trasér, často sa pohybujúci v tomto teréne, použil na vytýčenie cesty dominantné zmeny v teréne, s miestami, kde sa menia druhy stromov, kde je nový výrub, nová lesná škôlka, najlepší prechod vyschnutého riečiska potoka podľa navrhnutého kamena.

Bola to náhoda? Bol len lepším pozorovateľom alebo to má širší dosah aj do iných oblastí chápania priestoru, v ktorom sa spoločenstvo pohybuje?

Kultúrna antropológia má rozpracovaný systém pojmov na pomenovanie kategórií a pravidiel pre chápanie priestoru a času. Chápanie priestoru a času sa odvíja od vzťahov medzi lineárnym biologickým časom – cyklickým časom prírodným – priestorovou orientáciou v dimenzii kruhu.⁴

TERITÓRIUM

1.1. Miestne názvy a priestorová orientácia.

Prírodný priestor zahŕňa oveľa väčšie spektrum kategórií ako to, čo nazývame geografické znalosti. Každé spoločenstvo používa, okrem všeobecne známych názvov, aj svoje vlastné, známe len danému spoločenstvu. Jednak je to pomenovanie vymedzeného priestoru osady podľa rodinného mena. Pomenovaním vlastníckym menom sú označované aj názvy priestoru, kde sa pôvodne nachádzali polia, lúky, resp. hospodárske stavby mimo dvora. Dodnes tento typ používajú obyvatelia staršej a strednej generácie vo všetkých troch osadách (U Parobkov, na Nižnej Kráľovej, na Podholienci). Často sa používa miesto vlastného mena prezývka. Podľa týchto názvov sa orientujú aj obyvatelia ostatných osád spadajúcich do daných lokalít. Neznáme sú však už v centrálnej časti Dobrej Nivy. Napríklad osada Podholienec dostala toto pomenovanie až po roku 1950, kedy sa pôvodní osadníci postupne odsťahovali do Dobrej Nivy a postupne si tam začali stavať domy Michalkovčania – od Parobkov. Staršia generácia však dodnes používa názov pôvodný – Uhrinková.

1.2. Orientácia v časti pasienkov, ktoré boli v spoločnom vlastníctve pasienkového spoločenstva sa štrukturovala buď dočasnými pomenovaniami podľa mena rodiny, ktorá tam v tom roku pásala, častejšie sa však na označenie miesta používali aj iné orientačné a vizuálne zaujímavé zmeny terénu (napr. „Kata je s ovcami pri búčkoch“, „Ten rok sa nám dobre ušlo, pásli sme na horných studničkách“).

1.3. Dôležitým orientačným bodom v daných spoločenstvách boli aj miesta, ku ktorým sa viazali príhody zo života osady, najmä nešťastné a tragické:

– De ste sadili stromčeky? Na paškúni, de sa Jenko od Hrbkov preklal.

– De ste našli také peknie štičky? Tu blízko, de sa Ďurovi od Špahertov voz prevrátil.

Tieto orientačné pomenovania sú známe len v kruhu miestneho spoločenstva. I keď sa príhody viazali na určitú generáciu, ústnou tradíciou sa ich poznanie rozšírilo aj na mladšie generácie v závislosti od dôležitosti či tragickosti príhody.

1.4. Nižšieho rádu sú orientačné body pomenované podľa udalostí a situácií vyplývajúcich z činnosti jednotlivých generačných vrstiev. Tradujú a poznajú ich len generácie či vekové skupiny, pri tej ktorej činnosti prítomné. Ako orientačné body sa používajú v neformálnych rozhovoroch a v spomienkach medzi rovesníkmi (napr. „tam, kde sme raky v Sekieri chytali“). Do tejto kategórie patria aj také miesta ako periská, konopiská, napájadlá. Vlastníckym menom boli okoliu známe periská v Nižnej Kráľovej, ktoré si rodiny pravidelne upravovali a dedili sa z generácie na generáciu. Obyvatelia ostatných osád v Kráľovej chodili právať až do Sekiera, vzdialeného hodinu cesty. Tam bol upravený spoločný priestor, ktorý pravidelne spoločne upravovali. Osady z Michalkovej museli chodiť až do Podzámčoku. Ženy a dievky z viacerých rodín chodili spoločne, navzájom si pomáhali i odrábali iné dlhujúce pracovné činnosti. Konopiská mali Michalčania oddelené od domácich, často spoločne upravené jednotlivými osadami, prípadne niektorými rodinami.

Príklady nám ozrejmuju cesty, akými sa orientovalo pomenovávanie teritória. Každá veková skupina tak v sebe tradovala názvy a pomenovania z detstva, dospievania i dospelosti. Staroba ako veková kategória už neumožňovala rozširovanie orientačných bodov v teréne. Starý človek, ktorý sa zúčastňoval len obmedzených pracovných a spoločenských aktivít, si uchovával v pamäti len tie, ktoré sa viazali k jeho aktívnemu životu v spoločenstve.

2.1. Významné miesto v chápaní priestoru ako štrukturovaného celku mali hranice areálov, ktoré sú výsledkom konvencií. Sú dôležitejšie ako hranice osád alebo prírodné hranice, oddeľujúce jedno lokálne spoločenstvo od druhého. Dodržovanie konvencií je záležitosťou socializačného procesu v generáciách spoločenstva. Primárnu úlohu majú hranice súkromného majetku, priestor, ktorý je chápaný ako vlastníctvo rodiny, v čele ktorej stál gazda. Aj na súkromnom majetku sú však dodnes vyčlenené chodníky, prechody medzi pozemkami. V Michalkovej ako aj v časti Kráľovej vyznačovali medze polí kamenné múriky stavané roky z kamenia, od ktorého každoročne čistili oráčinu. Mali za cieľ zároveň aj chrániť úrodu pred dobytkom pasúcim sa v okolí, ako aj proti lesným zvieratám. Presne vymedzené pravidlá správania na poliach a lúkach sa tradovali ako súčasť zvykového práva prakticky až do začiatku 80. rokov, kedy boli tieto majetky kolektivizované. K verejnému úžitku boli k dispozícii až po zbere úrody, v jeseni. Osobitné normy platili pre deti, mládež, resp. tých členov rodiny, ktorí pásli dobytok. Tým bolo dovolené, lepšie povedané tolerované, občasné vykopanie zemiakov, ktoré si piekli na pastve alebo odtrhnutie ovocia z okolia domov, ktoré plnilo funkciu záhrad. Iné pravidlo správania platilo pri zbere úrody ovocných stromov. Tie, ktoré rástli v neoplodených záhradách, boli prísne chápané ako súkromný majetok, najmä od 40. rokov, kedy sa začali štepiť niektoré druhy. Voľne rastúce divé druhy v chotári alebo aj v záhradách boli prístupné pre zber. Ovocie sa zbieralo na sušenie, ale aj ako krmivo pre dobytok. Voľne prístupný bol aj les pre zber lesných plodín a lúky pre zber liečivých rastlín. Ženy a deti zbierali lesné plodiny na predaj. Predávali ich na trhoch vo Zvolene. Peniaze takto zarobené boli osobným majetkom. Priestorovo nebolo diferencované ani zhrabávanie lístia a olamovanie konárikov v lesoch na podstielanie dobytká a krmivo, pokiaľ sa táto činnosť vykonávala v chotári obce. Konfliktné situácie sa často vyskytovali medzi susediacimi obcami, ak sa tieto pravidlá nedodržiavali. Dodnes sa tradujú v Dobrej Nive stereotypy o obyvateľoch Michalkovej, pretože chovali viac statku ako mohli uživiť. Zahánali ho do lesov v chotári Dobrej Nivy a olamovaním konárikov pravidelne ničili nový porast.⁵

3.1. Ďalšiu dimenziu priestorového vnímania zastupuje ekonomicko-spoločenské hľadisko. Všetci obyvatelia skúmaných lokalít sa pôvodne zaoberali poľnohospodárstvom. Vzhľadom k tomu, že väčšinu obyvateľov práca na vlastnom majetku neuživila, časť členov rodiny odchádzala za prácou mimo bydliska. V priebehu rokov sa vytvorili stereotypne vytýčené trasy a miesta, kam obyvatelia chodili buď na sezónne poľnohospodárske práce alebo za sluhov, paholkov a slúžky. Kritérium ekonomicko-spoločenskej dimenzie sociálneho priestoru do veľkej miery súvisel s kategóriou statusu, o ktorom bude reč nižšie.

3.2. V skúmaných osadách sa za veľkého gazdu považoval sedliak obhospodarujúci 6 ha pôdy. Takých bolo v Michalkovej 5, hoci je to relatívny pojem, pretože najčastejšie hospodárili spolu bratia na nerozdelenom majetku. Ale aj tým sa podarilo vyplatiť pôdu alebo súrodencov až koncom 50. rokov (ojedinele až začiatkom 70. rokov). V bohatej osade Nižnej Kráľovej bolo takýchto rodín viac. Premysleným delením majetku a uprednostňovaním mužských potomkov ako dedičov pôdy nemali pôdu rozkúskovanú, ale častejšie vcelku. Na Podholienci boli všetci gazdovia majiteľmi priemerne 2-3 ha pôdy.

3.3. V každej rodine (okrem 2 bohatších gazdovských rodín) využívali možnosť privyrobit si posielaním dcér, ojedinele synov do služby buď do Zvolena alebo na Sliac (výnimočne aj do Dobrej Nivy). Začínali ako 11 ročné pomocnice v domácnosti alebo na gazdovstve, neskôr pomáhali pri opatere detí, najmä v meste. Uprednostňovala sa práca v meste, kde sa rodičia zjednali okrem oblečenia aj na peniazoch, ktorých nedostatok akútne pocítovala každá rodina. Vyplatené peniaze dievčatá odovzdávali doma a vo všeobecnosti sa využívali na splátky v bankách, ako o tom svedčia nasledujúce výpovede:

„Pomáhala som otcovi aj svokrovi odrábaním a službou splácať interesy. Právať som chodila na Sliac, aj do Zvolena k židovským rodinám.“⁶

Takmer všetci strední a chudobnejší gazdovia odchádzali na žatevné práce do južnejších oblastí, ktoré nazývali všeobecne „na Maďare“.⁷ Ak mali šťastie, postupne stihli aj tri žatvy. Nebolo výnimkou, že k tým istým gazdom chodili viac ako desaťročie.⁸ Ani vo výnimočných situáciách sa nenajímali k bohatším gazdom z Dobrej Nivy. Počet sezónnych robotníkov v rodine vzrastal v období, kedy sa rozdelili bratia dovedy hospodáriaci na spoločnom majetku.

Podobne ako tradičné pracovné miesta v určitých lokalitách sa tradovali aj spriaznené osady, resp. obce, do ktorých chodili mládenci na „vohľady“. Michalčania a Kráľovčania chodili, podľa vierovyznania, okrem najbližších osád aj do Babinej, Sekiera, Podzámčoku, Sásy a Dobrej Nivy. Tieto osady a obce navštevovali aj počas tradičných zábav.

4.1. Spoločenské normy sankcionovali aj sociálny priestor vo vzťahu k statusu člena spoločenstva. Je všeobecne známe, že existujú pravidlá pre vstup do určitých areálov, ktoré sú výrazom personálneho statusu v rodine alebo lokálnom spoločenstve, ktorý mohol byť vysoký, nízky, stredný s drobnými vychýleniami v oboch smeroch. Spoločenstvo veľmi citlivo vnímalo status jednotlivcov v dôležitých situáciách, ktorému zodpovedalo aj primerané správanie sa. Status totiž súvisí s takou kategóriou, ako je autorita.

4.2. Takto je štrukturovaný priestor domu, kde v tradičnom roľníckom prostredí mal najvýznamnejšie miesto gazda ako hlava rodiny.⁹ Dodnes sa vo všetkých osadách dodržiava tradičný zasadací poriadok, najmä miesto na sedenie gazdu a gazdinej i detí, pokiaľ žijú v spoločnej domácnosti. Ak však prichádzajú len na návštevy, sú im vyhradené miesta pri otcovi za vrchstolom. Miesto matky sa nemení, buď nesedí alebo len na kraji stola, prípadne obďaleč stola.

4.3. Veková stratifikácia sa prejavovala pri spoločenských a pracovných príležitostiach. Napríklad priadky sa vo všetkých skúmaných osadách konali spoločne pre ženy i dievčatá. Podľa veku mali vyhradené miesta: „najmladšie dievky sedeli odo dvora – na madáči, pred zrkadlom dievčatá v plnom kvete, potom smerom doprava staršie. Chrbtom ku dverám – na petáku sedeli budúce nevesty, staršie ženy okolo pece.“¹⁰ Takýto zasadací poriadok sa udržiaval aj pri iných spoločných ženských prácach, akými bolo driapanie peria, prípadne príprava perín pre nevestu, a pod. Spoločné pre všetky generácie i obe pohlavia boli fašiangové zábavy, ktoré sa spravidla konali v dome, kde boli priadky. Vyšší status mužov sa prejavoval len v posledné tri dni, ktoré mali charakter spoločnej zábavy. Mali vyhradené miesta v rohu, mládenci, dievčatá i mladé nevesty stáli, staršie ženy sedeli pri peci.

4.4. Iný model platil v kostole, ktorý všetky osady navštevovali v Dobrej Nive. Tu sa uplatňovala opozícia domáci-cudzí a vyšší status prináležal domácim. Vpredu bolo vyhradené miesto pre katolíkov z Dobrej Nivy, čiže domácim. Vpravo stáli a sedeli Babínčania, ľavá strana patrila osadníkom Michalkovej. Aj takto rozdelený priestor kostola bol ďalej štrukturovaný podľa statusu majetnosti. Vpredu mali čestné miesto bohatší gazdovia

a prejavovala sa aj diferenciácia podľa pohlavia a veku.¹¹ V evanjelickom kostole, kam chodili obyvatelia Nižnej Kráľovej, rozdelenie domáci-cudzí neplatilo.

4.5. Vekom a pohlavím bol limitovaný aj spoločenský priestor v krčme, ktorá sa nachádzala len v Dobrej Nive. Ženy po sviatočných bohoslužbách čakali mužov vonku, prípadne zašli na návštevu k príbuzným. Mládež, dievčatá s mládenkami šli popredu spievajúc domov. Obyvatelia skúmaných osád v bežné dni chodili ojedinele do krčmy iba ak mali robotu v Dobrej Nive. Hoci mládenci mohli krčmu navštevovať od 16 rokov, ich prítomnosť nebola vítaná. Stretávali sa v dome staršieho alebo mladšieho richtára (Nižná Kráľová). Krčma im patrila najmä vo výročné dni, kedy sa konala zábava, na ktorú dospeli prichádzali až k večeru.

V letnom období sa mládež stretávala na voľnom priestranstve lúk, na tanec. Zvolávala sa výskaním z jednotlivých osád. Výskanie bolo dôležitým signalizačným znamením v komunikácii medzi jednotlivými osadami nielen medzi mládežou, ale aj medzi dospelými.¹²

Samostatnú kapitolu tvorí štruktúra priestoru domu a osady pri obradových príležitostiach, najmä pri svadbe, pohrebe, ale aj niektorých kalendárnych sviatkoch.¹³

5.1. Vnímanie priestoru je úzko späté s kategóriou času. Lineárny čas biologický zahŕňa neopakovateľné etapy v živote jednotlivca: detstvo, dospievanie, dospelosť, staroba:

A – B – C – D

Cyklický čas prírodný nesie v sebe dimenziu opakovateľnosti. Ale aj tak jednotlivé sekvencie prírodných períod sa definujú počtom hodín, dňami týždňa, mesiacmi alebo rokmi. V skutočnosti teda aj cyklický čas nesie v sebe lineárny prvok a vytvára lineárny komplex s jedným alebo viacerými cyklami.

Cyklos reprezentuje kolobeh ročných období, ale aj kolobeh výročných sviatkov viažucich sa k narodeniu, úmrtiu, vzkrieseniu Ježiša Krista.

B
A C
D

Lineárny komplex zahŕňa postupnosť sviatkov viažucich sa k jednotlivým významným činom v živote Ježiša Krista a svätcov, v živote jednotlivcov opakované prežívanie sviatkov, rovnakých pracovných etáp, sezónnych poľnohospodárskych prác a pod. Všetky tieto varianty časových dimenzií sa v kultúrnom prostredí spoločnosti striedajú. Súvisia s generáciami, čiže vekovými skupinami, ekonomickou činnosťou jednotlivca, skupiny a organizácie spoločnosti v tom najširšom zmysle.¹⁴

5.2. Vnímanie času v tradičnom roľníckom prostredí malo teda viac podôb. Rozdielne boli vnímané jednotlivé ročné obdobia a z hľadiska spoločenského života sa im pripisovala rozdielna validita. V bežnom živote dodnes staršie generácie používajú termíny ohraničujúce len rámcovo čas (napríklad „v čase žatvy“, „bolo to, ešte sa páslo“, „keď lúky kvitli“, „vydávala som sa, keď sneh schádzal“). Rovnako približné sú aj termíny viažuce sa k sviatkom (napr. „zoznámili sme sa na hodoch v Babinej“, „prišiel domov po Veľkej noci, ale bolo to určite pred Turícami“, „chodia k nám na Vianoce“). Spoločnosť, ktoré vykonávalo v rovnakom čase roľnícke práce i slávalo sviatky a iné významné udalosti, bolo oboznámené bežným tokom informácií o všetkých významných udalostiach. Nepotrebovalo pre bežnú komunikáciu presnejšie vymedzenie času. Tento typ

označovania času je charakteristický pre staršie generácie informátorov vo všetkých skúmaných osadách. Používajú ho, aj keď nevystihuje celkom realitu: napr. pri označovaní doby dochádzky do školy je dodnes časté používanie slova zima namiesto slova rok – „chodil som do školy 6 zím”. V skutočnosti informátor označil len pravidelnú dochádzku, ktorá sa v jarných mesiacoch, najmä v staršom detskom veku stávala pre roľníkeho syna nepravidelnou. Presnejšie označenie významných udalostí a aktivít pracovného a spoločenského života ponúkal cirkevný kalendár. Dni svätcov vymedzovali čas trvania aktivít, resp. ich vykonávanie: napr. „od Martina do Kataríny boli spoločné priadky”, „od Martina začína zima, začali sa svadby a zabíjačky”, „na Všetechsvätých sa vyplácali paholkovia, slúžky a sluhovia”, „na Michala končila mlatba”, „po Michale, už je po lete”, „na Šimona a Júdy boli malé hodky u mladšieho richtára”). Tieto príklady poukazujú na spoločenstvo silne organizované na spoločensko-obradovom princípe s presnou časovou temporáciou aktivít. Na prvý pohľad vidieť, že oveľa štrukturovanejšie je časové obdobie po skončení poľnohospodárskych prác. Tradične bolo vyplnené oslavami, slávnosťami a spoločenskými udalosťami, ktoré sa konávali najmä v priestoroch domov, resp. v krčme. Čas intenzívnej práce nemá dodnes v povedomí informátorov takú validitu, je vnímaný monotónne, vyžaduje plnú koncentráciu síl.

Analýza problematiky priestoru a času v konkrétnom spoločenstve sa ukazuje ako jedna z nosných tém, ktoré by mala riešiť environmentálna etnológia. Pozadie zmien politických, ekonomických i spoločenských vplývalo na premenu krajiny a sídiel v nej, v závislosti od hierarchie hodnôt, ktoré im spoločenstvo ako celok, ale aj jednotlivci pripisovali a pripisujú. V ďalšej fáze práce považujem za najdôležitejšie:

1. analyzovať materiál o vzťahoch jednotlivých osád, ich pravidlách kooperácie, konfliktoch, spoločnej deľbe práce na verejnoprospešných akciách,
2. ozrejmiť rodinné a spoločenské kontakty, príbuzenské vzťahy, svadobný okruh,
3. podrobnejšie preskúmať ekonomický priestor a problematiku statusu a prestíže vo vzťahu k lokálnym normám,
4. poukázať na zmeny v chápaní estetických noriem z hľadiska vnímania prírodného prostredia v minulosti a súčasnosti, a ako sa tieto zmeny premietli v exteriéri a interiéri,
5. zachytiť súčasné názory, prípadne aktivity zamerané na znovuoživenie súkromného hospodárenia a z toho vyplývajúce zmeny v krajinnom prostredí.

POZNÁMKY

- 1 NETTING, R.: Cultural Ecology. Waveland Press, Inc., Illinois 1986, s. 1-8, 59-86. ELLEN, R.: Environment, Subsistence and System: The Ecology of Small-Scale Social Formations. Cambridge University Press. Cambridge 1982.
- 2 ŠVECOVÁ, S.: Spoločenské aspekty kopanicového osídlenia. In.: Ludové staviteľstvo v karpatskej oblasti. Etnogr. Carp., 1974, s. 125-132; ŠVECOVÁ, S.: Kopanicové sídla a dedina. Národopisná štúdia o spoločenských vzťahoch medzi obyvateľmi jednej slovenskej obce. Praha, Univerzita Karlova 1975, 152 s.; ŠVECOVÁ, S.: Názvoslovie lazového osídlenia v Honte. Slov. Národop. 27, 1979, s. 25-48; ŠVECOVÁ, S.: Právomoc hlavy rodiny v roľníckej rodine na Slovensku. Príspevok k otázkam klasifikácie. Slov. Národop. 24, 1976, s. 446-455; PODOLÁK, J.: Tradičné ovčiarstvo na Slovensku. Bratislava 1982, s. 69-97.
- 3 V osade U Parobkov dnes žijú 4 rodiny, v Nižnej Kráľovej 3 rodiny, v Podholienci 7 rodín. Hlavná vlna vysídľovania zasiahla všetky osady v 70. rokoch. Obyvatelia Michalkovej, Podholienca sú rímskokatolíci, v Nižnej Kráľovej evanjelici a v Nižnej Kráľová bola pôvodne centrom dediny, obývali ju bohatší gazdovia, ktorí sa postupne presťahovali do novopostavených domov v Dobrej Nive. V minulosti bol priepastný rozdiel medzi Nižnou Kráľovou a osadou Dúbravy, ktorá dnes nesie názov Kráľová.

- Dôvodom nebola len iná konfesijná príslušnosť, ale najmä majetkové rozdiely. Aj keď v oboch častiach mali rodiny viac detí, dokázali v evanjelických rodinách udržať majetok relatívne pokope. Výrazne k tomu prispela aj vlna dočasnej emigrácie za prácou v Amerike v priebehu 20-30 rokov. Z katolíckych rodín bol v Amerike nepatrný počet pracovných emigrantov.
- 4 BOCK, K.P.: *Modern Cultural Anthropology*. University of Pennsylvania 1969, s. 161-189.
 - 5 O Michalkovčanoch sa tradujú v Dobrej Nive rôzne historiky, v ktorých vystupujú ako zloději, chudobní gazdčíkovia, porušujúci všetky pravidlá. S úškrnom dodnes spomínajú príchod Michalčanov do dediny v nedeľu, kedy si až v dedine obuli topánky, čižmy, boty. Na druhej strane sa im páčila ich veselosť, keď prichádzali do dediny so spevom. V Dobrej Nive totiž patrilo k dobrým mravom, že žena pri speve neotvárala ústa a teda nemohla upozorniť ani na svoj hlas. Nemala sa hlasno smiať a vôbec neukazovať zuby.
 - 6 Parobková Anna, nar. 1936, Podholienec, Dobrá Niva č.533.
 - 7 Najčastejšie chodili do obcí v južnom Honte. Pozri: DRÁBIKOVÁ, E.: *Pestovanie poľnohospodárskych plodín a chov hospodárskych zvierat*. In: Hont. Banská Bystrica, Osveta 1988, s.73.
 - 8 Napríklad otec Škodovej Kataríny chodil 21 rokov k jednému gazdovi do Demandíc.
 - 9 Pozri podrobnejšie KANDERT, J.: *Spoločenské vzťahy*. In: Hont. Banská Bystrica 1988, s.426-430. BOTÍK, J.: *Obydliá rozšírených rodín v Honte*. *Slov.Národop.*17, 1969, s.53-97. RUSNÁKOVÁ, Z.A.: *Pokus o určenie štruktúry hodnôt a meranie hodnotových orientácií. (Rodinný stôl – na základe materiálov z prípravy EAS.)* *Národop.Inf.* 1984, 3, s. 108-137.
 - 10 GOLIÁNOVÁ, K.: *Hospodárstvo, spoločenský život a vzťahy medzi Dobrou Nivou a Michalkovou*. *Archív NÚ SAV*, 1992.
 - 11 RUSNÁKOVÁ, Z.A.: *Stratifikácia sídelného spoločenstva. Komentáre EAS*, Bratislava, NÚ SAV 1981, s. 75-82.
 - 12 Michalkovské osady boli v predvojnovom období známe pálením pálenky. Často sem chodili žandári a obyvatelia si výskaním, hvízdaním a rôznymi pokrikmi odovzdávali správy o príchode žandárov. Parobková, Z., nar. 1915, Michalková 49.
 - 13 O štruktúre priestoru sa nepriamo zdieľuje JAKUBÍKOVÁ, K.: *Rodinné zvyky a ich premeny v podmienkach socializmu na slovensko-poľskom pohraničí. Na príklade svadby v goralskej oblasti Oravy*. Kandidátska dizertačná práca. Bratislava, FF UK 1978. FEGLOVÁ, V.: *Funkcia priestoru pri obradnom prijatí nevesty do domu muža*. *Slov. Národop.* 37, 1989, s. 37-42. Tam aj ďalšia literatúra.
 - 14 NAROLL, R. – COHEN, R.: *A handbook of Method in Cultural Anthropology*. Columbia University 1973, s. 423-537. NETING, R.: c. d., s. 76-86.

This work was supported, in part, by Grant Agency for Science (grant No 193).

SPACE AS AN ANTHROPOLOGICAL PHENOMENON

Summary

The problems of perception, denotation of space and space orientation belong to basic phenomena of all human communities. Space as a natural, social and cultural dimension appeared to be a basic issue in formulating the main points of research project „Interaction of Man and Natural Environment from an Ethnographical Viewpoint“.

Author's main point of departure is fieldwork material gained in years 1991-1992 in settlements of communities Dobrá Niva, Michalková and Kráľová /County of Zvolen/. The analysed material aims to reconstruct space perception and orientation among the population during the 1950's.

Societal space comprises a wider spectre of categories than those denoted as „geographical knowledge“. Except of the generally spread names each community uses their own specific names known only to members of certain community, pertaining

- a. name after the owner;
- b. name after visually attractive changes in terrain;

c. names of places to which mainly tragic and unhappy events from life of a hamlet are bounded;

d. names reflecting activities and events of particular inhabitants' generation.

Thus, each age group comprised names transmitted by tradition from childhood, coming of age and adulthood.

In conceptualization of space as a structured whole an important role played the borders of areals which are a matter of convention. These influence, first of all, behaviour connected with private, public and common proprieties.

Another dimension of space perception presents the socio-economic viewpoint determining mainly departures for seasonal agricultural work from which gradually a stereotyp of work travels seeking a situation in the same families developed.

The criterium of economic dimension of social space is closely connected with category of status. The category of status as applied to the structure of the house shows that the most important role is alleged to a male-farmer, the head of family. By the societal working occasions, such as *priadky*, i. e. collective spinning of young girls and women, the space was determined by age stratification. In Dobrá Niva, where the church mass used to be attended by inhabitants of three villages, the sitting order in the church was determined by the social status level. The limited space was further divided according to ownership conditions and age stratification.

Entering the second half of the 20th century, when more families inhabited the house on undivided parental propriety, the most remarkable change may be observed in understanding personal space. This had a very low validity, even lowering according to age and gender.

Considering the relevant problems of space characterization of environment requires further steps:

a. in elucidating the questions of relationship and cooperation of separate hamlets;

b. in detailed analysis of economic space and relevant problems of space and status relationships, including practically whole normative culture in the villages examined.

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Vydáva Národopisný ústav Slovenskej akadémie vied v Slovak Academic Press, spol. s r.o.

Ročník 41, 1993, číslo 2

Vychádza štvrtročne

Hlavný redaktor:

PhDr. Milan Leščák, CSc.

Výkonné redaktorky:

PhDr. Lubica Chorváthová

PhDr. Zora Vanovičová

Redakčná rada: PhDr. Stanislav Brouček, CSc., Doc. Lubica Droppová, CSc., PhDr. Božena Filová, CSc., Doc. Emília Horváthová, DrSc., PhDr. Václav Hrníčko, PhDr. Josef Jančář, CSc., PhDr. Milan Kiripolský, PhDr. Soňa Kovačevićová, DrSc., PhDr. Eva Krekovičová, CSc., PhDr. Martin Mešša, PhDr. Ján Mjartan, DrSc., Prof. Ján Podolák, DrSc., PhDr. Zora Rusnáková, CSc., PhDr. Peter Salner, CSc., PhDr. Miroslav Válka, CSc.

Adresa redakcie: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava

Registr. č. 7901

Cena 39,- Sk (jednotlivé číslo), celoročné predplatné 156,- Sk

Rozširuje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o. POB BOX 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava

SLOVAK ETHNOLOGY

Quarterly Review of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences

Vol. 41, 1993, Number 2

Editors: Milan Leščák, Lubica Chorváthová, Zora Vanovičová

Address of Editor: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava

Distributed by Slovak Academic Press, Ltd., POB BOX 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia and Slovart, A.C., odd. časopisov, Jakubovo nám. 12, 811 09 Bratislava

L'ETHNOLOGIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'ethnologie de l'Académie slovaque des sciences

Année 41, 1993, No 2

Rédacteurs: Milan Leščák, Lubica Chorváthová, Zora Vanovičová

Adresse de la rédaction: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava, Slovaquie

SLOWAKISCHE ETHNOLOGIE

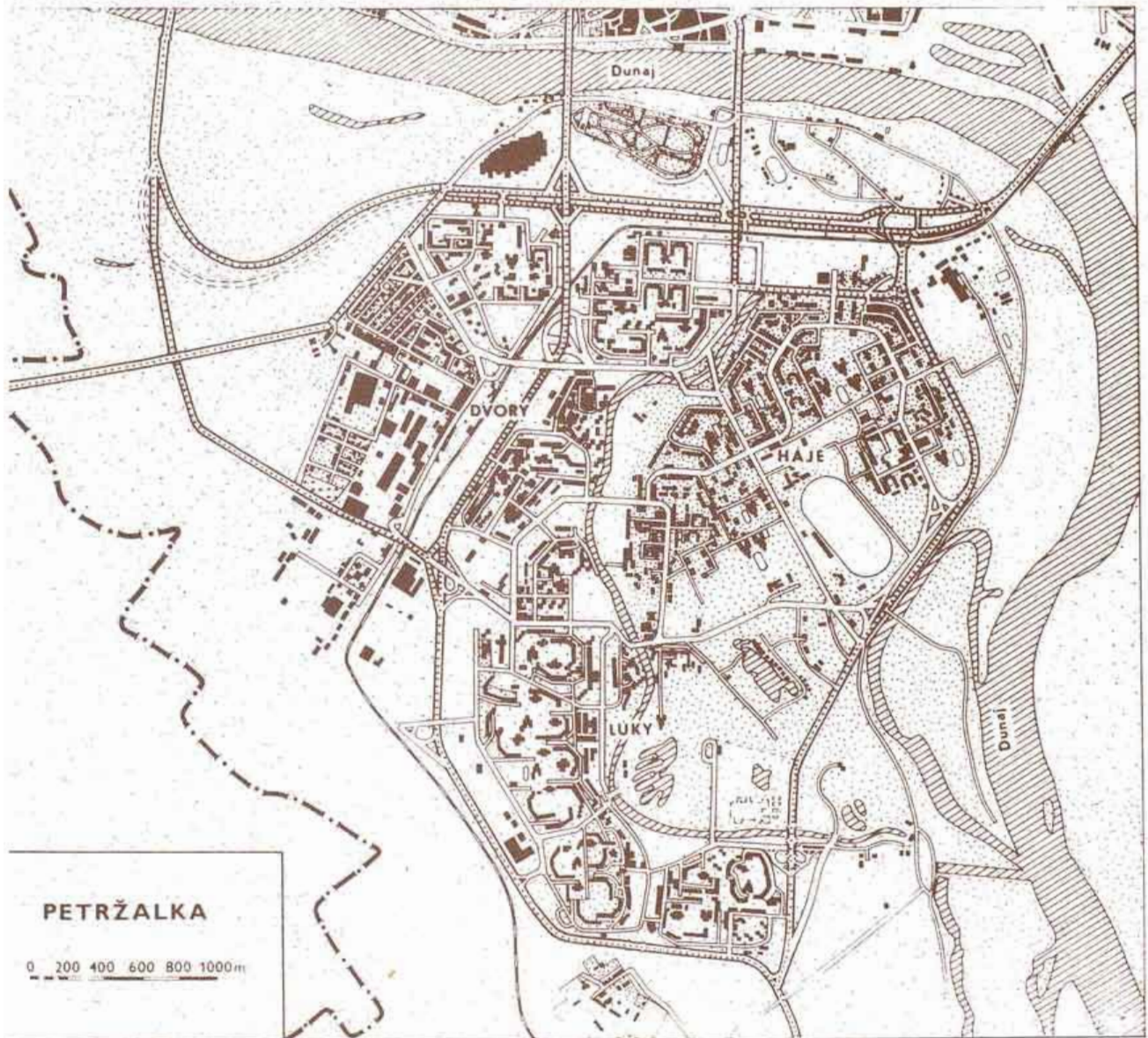
Zeitschrift des Ethnologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang 41, 1993, Nr. 2

Redakteure: Milan Leščák, Lubica Chorváthová, Zora Vanovičová

Redaktion: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava, Slovakia

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

MIČ 49 616

SAP
SLOVENSKÝ ARCHITECTÚRNY PROJEKT